

۲۰۳ ۶۹۴۸

مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت برنامه‌ریزی

نیجایی بر اقتصاد کلان و آینده‌نگری رشد اقتصادی ایران

دکتر حسن درگاهی

دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی

دانشگاه شهید بهشتی

سرشناسه	درگاهی، حسن، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	تحلیلی بر اقتصاد کلان و آینده‌نگری رشد اقتصادی ایران/حسن درگاهی.
مشخصات نشر	تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۳۳۵ ص.: جدول، نمودار.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۳۳۸-۲۲۰-۹
وضعیت فهرست‌نویسی	فیپا
یادداشت	واژه‌نامه.
یادداشت	کتابنامه: ص. ۳۱۱-۳۱۳.
یادداشت	نمایه.
موضوع	رشد اقتصادی -- ایران -- آینده‌نگری
موضوع	Economic development -- Forecasting -- Iran
موضوع	اقتصاد کلان
موضوع	Macroeconomics
موضوع	ایران -- اوضاع اقتصادی -- آینده‌نگری
موضوع	Economic conditions -- Forecasting -- Iran
شناسه افزوده	موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی
رده‌بندی دیوئی	۳۳۱/۹۵۵
رده‌بندی کنگره	HC۴۷۳
شماره کتابشناسی ملی	۵۰۴۶۲۰۰

نام کتاب: تحلیلی بر اقتصاد کلان و

آینده‌نگری رشد اقتصادی ایران

حسن درگاهی

ناشر: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: بهار ۱۳۹۸

قیمت: ۴۴۰۰۰۰ ریال

طراح جلد: پرویز بیانی

ویراستار: مازیار چابک

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۳۸-۲۲۰-۹

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: جنگل

آماده‌سازی ادبی و هنری: دفتر خدمات پژوهشی مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی

آدرس ناشر: خیابان شهید باهنر (نیاواران) - جمال‌آباد - خیابان شهید مختار عسگری - شماره ۶

تلفکس: ۲۶۱۱۶۸۵۲

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۳
فصل اول تحلیل بر اقتصاد کلان ایران.....	۱۹
مقدمه.....	۲۱
۱-۱- بخش تولید: نقش رکود و کاهش بهره‌وری.....	۲۲
۱-۱-۱- واقعیات رشد اقتصادی در ایران.....	۲۲
۱-۱-۲- بهره‌وری و ربات‌پذیری.....	۲۶
۱-۱-۳- نقش نفت و مدیریت در معدهای نفتی.....	۲۹
الف) آثار تکانه نفتی بر بخش حقیقی.....	۳۰
ب) آثار تکانه نفتی بر بخش مالی.....	۳۲
ج) مروری بر مطالعات انجام‌شده.....	۳۴
۲-۱- بخش اشتغال و نیروی انسانی: چالش بیکاری، توانان، انشز آموخته.....	۳۸
الف) شواهد آماری.....	۳۸
ب) تحولات جمعیت، آموزش، و بازار نیروی کار.....	۳۹
۳-۱- بخش مصرف و سرمایه‌گذاری: چالش‌های مصرف نوسانی، کاهش سرمایه‌گذاری.....	۴۷
۱-۳-۱- تحولات مخارج مصرفی بخش خصوصی.....	۴۷
۲-۳-۱- بیش‌حساسیت مصرف و محدودیت نقدینگی خانوارها: یک تحلیل خرد.....	۴۹
۳-۳-۱- مخارج سرمایه‌گذاری.....	۵۶
۴-۱- نقش دولت در رشد اقتصادی.....	۵۷
۵-۱- سیاست‌های پولی، اعتباری و نقش سیاست‌های احتیاطی کلان.....	۶۱
۱-۵-۱- شواهد آماری.....	۶۱
۲-۵-۱- تورم و رشد اقتصادی.....	۶۴
۳-۵-۱- سیاست پولی: تبیین چالش مازاد نقدینگی و تنگنای اعتباری در ایران.....	۶۷
۴-۵-۱- ثبات مالی و سیاست‌های احتیاطی کلان.....	۷۲
۵-۵-۱- محدودیت نقدینگی و عملکرد بنگاه‌های صنعتی.....	۸۲

۸۲	الف) سیاست پولی و سازوکارهای انتقال.....
۸۳	ب) عوامل موثر بر نقدینگی بنگاه‌های اقتصادی.....
۸۴	ج) عوامل موثر بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی.....
۸۶	نتایج با استفاده از داده‌های همه بنگاه‌های نمونه.....
۸۶	نتایج با استفاده از طبقه‌بندی بنگاه‌ها برحسب اندازه.....
۸۷	نتایج با استفاده از طبقه‌بندی بنگاه‌ها برحسب وابستگی بنگاه‌ها به تسهیلات جاری.....
۸۸	نتایج با استفاده از طبقه‌بندی بنگاه‌ها برحسب رشته فعالیت صنعتی.....
۸۸	۶-۱ سیاست تجاری و نرخ ارز: چالش کاهش رقابت‌پذیری و تهدید بحران‌های پولی.....
۸۸	الف) شواهد آماری.....
۹۰	ب) سیاست تجاری و رشد اقتصادی.....
۹۳	ج) سیاست نرخ ارز.....
۱۰۱	د) تهدید بحران ارزی پولی، دخالت بانک مرکزی.....
۱۰۶	۷-۱ سیاست مالی: بخش مالی، چالش ناپایداری بودجه، رفتار چرخه‌ای.....
۱۰۶	الف) شواهد آماری.....
۱۰۹	ب) سیاست مالی و رشد اقتصادی.....
۱۱۶	۸-۱ بخش انرژی: چالش افزایش سهم انرژی و اثر شدید ناکارایی.....
۱۱۶	الف) شواهد آماری.....
۱۲۳	ب) عوامل موثر بر شدت انرژی.....
۱۲۸	ج) شدت انرژی و کارایی انرژی در اقتصاد ایران: یافته‌های تجربی.....
۱۳۱	فصل دوم ساخت شاخص ترکیبی اختلال سیاست‌گذاری دولت.....
۱۳۳	مقدمه.....
۱۳۳	۱-۲ اجزای شاخص ترکیبی اختلال دخالت‌های دولت.....
۱۳۵	۲-۲ اختلال سیاست‌گذاری و تنظیمات دولت در اقتصاد ایران.....
۱۳۶	۲-۲-۱ اختلال‌های سیاست مالی.....
۱۳۹	۲-۲-۲ اختلال‌های سیاست پولی.....
۱۴۲	۲-۲-۳ اختلال‌های سیاست اعتباری و بانکی.....
۱۴۵	۲-۲-۴ اختلال‌های سیاست تجاری.....
۱۴۹	۲-۲-۵ اختلال سیاست نرخ ارز و نظام ارزی.....
۱۵۲	۲-۲-۶ اختلال سیاست‌های بازار کار.....
۱۵۵	۲-۲-۷ اختلال سیاست قیمت‌گذاری.....

۱۵۸	۸-۲- ساخت شاخص ترکیبی اختلال سیاستگذاری دولت
۱۶۳	پیوست اول فصل دوم روش‌های ساخت شاخص ترکیبی
۱۶۳	۱- روش واریانس با وزن‌های مساوی: Variance-Equal Weights
۱۶۳	۲- روش رگرسیون عناصر دورانی: Regression of Cyclical Component Approach
۱۶۴	۳- روش عناصر اساسی: Principal Component Approach
۱۶۷	پیوست دوم فصل دوم داده‌های شاخص‌های اختلال سیاستگذاری دولت (۱۳۹۳-۱۳۴۰)
۱۷۵	فصل سوم تصریح: الگوی کلان‌سنجی برای آینده‌نگری اقتصاد کلان ایران
۱۷۷	مقدمه:
۱۷۸	۱-۳- روش‌شناسی پژوهش: تجربه الگوسازی اقتصادسنجی کلان
۱۸۲	۲-۳- روش برآورد الگوی آینده‌نگری اقتصاد کلان ایران
۱۸۳	۳-۲-۱- مدل خودرگرسی با وقفه‌های توزیعی
۱۸۴	۳-۲-۲- هم‌جمعی در داده‌های خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی
۱۸۸	۳-۲-۳- شناسایی بردار هم‌جمعی
۱۹۰	۳-۲-۴- آزمون هم‌جمعی
۱۹۱	۳-۲-۵- آزمون کران‌ها
۱۹۴	۳-۳- داده‌های پژوهش
۱۹۷	۳-۴- تصریح معادلات ساختاری الگو
۱۹۷	۳-۴-۱- بخش‌های الگو
۱۹۹	۳-۴-۲- ویژگی‌های ساختار الگوی پژوهش
۲۱۳	۳-۵- نتایج برآورد معادلات ساختاری الگو
۲۳۱	۳-۶- سنجش اعتبار الگو به کمک شبیه‌سازی پویا
۲۳۹	پیوست فصل سوم تصریح و برآورد الگوی بودجه عمومی دولت
۲۳۹	۱- مقدمه
۲۳۹	۲- بخش منابع
۲۴۰	۳- بخش اعتبارات هزینه‌ای
۲۴۱	۴- بخش اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای
۲۴۱	۵- نتایج برآورد الگوی بودجه
۲۴۱	۵-۱- معادلات درآمدهای مالیاتی
۲۴۴	۵-۲- معادلات اعتبارات هزینه‌ای
۲۴۵	فصل چهارم ارزیابی آثار سیاست‌های پولی، مالی، و ارزی

۲۴۷		مقدمه
۲۴۷		۱-۴- آثار تکانه پولی
۲۴۷		۱-۱-۴- افزایش پایه پولی
۲۴۹		۲-۱-۴- افزایش ضریب فزاینده نقدینگی
۲۵۰		۲-۴- آثار تکانه مالی
۲۵۱		۳-۴- آثار تکانه ارزی
۲۵۵		فصل پنجم آینده‌نگری اقتصاد کلان ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶) (گزینه پایه)
۲۵۷		۱-۵- مقدمه
۲۵۹		۲-۵- نتایج گزینه پایه
۲۵۹		۱-۲-۵- حالت اول: با فرض تحریم‌های تجاری و مالی و نبود تحریم نفتی
۲۶۰		۲-۵-۱- حالت دوم: با فرض نبود تحریم‌های تجاری و مالی
۲۶۱		۳-۲-۵- بخش خصوصی و دولتی
۲۶۲		۴-۲-۵- تجارت خارجی
۲۶۵		۵-۲-۵- پول و تورم
۲۶۶		۶-۲-۵- بازار نیروی کار
۲۶۷		۷-۲-۵- بازار دارایی‌ها
۲۶۹		۳-۵- جمع‌بندی نتایج گزینه پایه
۲۷۱		فصل ششم ارزیابی سیاست‌های پیشنهادی (۱۴۰۰-۱۳۹۶) (گزینه اصلاحی)
۲۷۳		۱-۶- مقدمه
۲۷۴		۲-۶- فروض سیاستگذاری در گزینه اصلاحی
۲۷۴		الف - سیاست پولی و اعتباری
۲۷۵		ب - سیاست نرخ ارز
۲۷۵		ج - قاعده سیاست مالی (بودجه‌ای)
۲۷۵		- اهداف درآمدی
۲۷۵		- اهداف هزینه‌ای
۲۷۶		- تخصیص منابع ارزی حاصل از صادرات نفت در قاعده مالی
۲۷۷		د - اصلاح قیمت انرژی
۲۷۷		۲-۶- نتایج گزینه اصلاحی
۲۸۰		۳-۶- ارزیابی نتایج گزینه رشد اقتصادی هشت درصدی
۲۸۵		فصل هفتم جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی

۲۸۷.....	۱-۷- مقدمه.....
۲۹۱.....	۲-۷- نفت و سیاست‌های اقتصاد کلان.....
۲۹۲.....	الف - سیاست پولی.....
۲۹۲.....	ب - سیاست مالی.....
۲۹۳.....	ج - سیاست ارزی.....
۲۹۳.....	د - تمرکز سیاست‌های یارانه‌ای و حمایتی در نظام تامین اجتماعی.....
۲۹۳.....	ه - بازار انرژی و تکمیل فرآیند اصلاح قیمت‌های انرژی.....
۲۹۴.....	۳-۷- تجزیه و تحلیل مالی.....
۲۹۶.....	۴-۷- سیاست‌های، معطوف به اقتصاد درون‌زای برون‌گرا.....
۲۹۶.....	۵-۷- ضرورت‌های اقتصادی رشد بالا، پایدار و اشتغال‌زا.....
۲۹۷.....	۱-۵-۷- مروری بر یافته‌های اقتصاد رشد مدرن.....
۳۰۱.....	۲-۵-۷- چرا در اقتصاد ایران سیاست‌های تحقق‌یافته اغلب متفاوت از سیاست‌های بهینه است؟.....
۳۰۵.....	۳-۵-۷- نقش کیفیت نهادی و رویکردهای اختصاصی سیاست رشد در ایران.....
۳۰۸.....	۴-۵-۷- چارچوب کلی اصلاح نظام مدیریت اقتصادی کشور.....
۳۰۸.....	۱-۴-۵-۷- مشکلات نظام موجود.....
۳۰۸.....	۲-۴-۵-۷- اصلاح نظام مدیریت اقتصادی کشور بر مبنای چهار رکن.....
۳۰۹.....	۳-۴-۵-۷- اهداف نظام پیشنهادی.....
۳۰۹.....	۴-۴-۵-۷- خطوط قرمز و اسناد پشتیبان.....
۳۱۱.....	فهرست منابع.....
۳۱۱.....	الف) منابع فارسی.....
۳۱۳.....	ب) منابع انگلیسی.....
۳۲۳.....	واژه‌نامه.....
۳۳۵.....	نمایه.....

فهرست جداول

۴۵.....	جدول ۱-۱- شاخص‌های نیروی کار به تفکیک جنس، نقاط شهری و روستایی - سال ۱۳۹۵.....
۴۷.....	پیش‌بینی متوسط رشد سالانه جمعیت کشور در دوره‌های پنج ساله تا افق ۱۴۳۰ شمسی با چهار سناریو فرض باروری (درصد).....
۵۷.....	جدول ۳-۱- تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت سال ۱۳۹۰.....

جدول ۱-۴- روند برخی از متغیرهای پولی و کلان طی دوره ۱۳۹۴-۱۳۸۳ (درصد).....	۷۶
جدول ۱-۳- واردات و صادرات کالا (بدون نفت و گاز) و تراز تجاری (میلیون دلار).....	۹۰
جدول ۱-۴- تفکیک صادرات کالا (بدون نفت و گاز) (ارزش: میلیون دلار، سهم: درصد).....	۹۰
جدول ۱-۲- اهمیت نسبی اجزای شاخص کل اختلال دولت.....	۱۶۲
جدول ۱-۳- الگوهای اقتصادسنجی ایران طی چهار دهه گذشته.....	۱۸۱
جدول ۲-۳- ساختار معادلات الگو: عوامل توضیح‌دهنده متغیرهای وابسته الگو.....	۲۰۱
جدول ۳-۳- نام و شرح متغیرهای الگوی پژوهش.....	۲۱۰
جدول ۳-۴- برآورد ضرایب بخش تولید.....	۲۱۴
جدول ۳-۵- برآورد ضرایب بهره‌وری کل عوامل تولید (بخش غیرقابل تجارت).....	۲۱۴
جدول ۳-۶- برآورد ضرایب بهره‌وری کل عوامل تولید (بخش قابل تجارت).....	۲۱۵
جدول ۲-۷- سرمایه‌گذاری خصوصی.....	۲۱۶
جدول ۳-۸- سرمایه‌گذاری دولتی.....	۲۱۷
جدول ۳-۹- مصرف خصوصی.....	۲۱۷
جدول ۳-۱۰- مصرف دولتی.....	۲۱۸
جدول ۳-۱۱- بخش تجارت خارجی: واردات.....	۲۱۸
جدول ۳-۱۲- بخش صادرات غیرنفتی.....	۲۲۰
جدول ۳-۱۳- بخش بودجه: درآمد و مخارج دولت.....	۲۲۰
جدول ۳-۱۴- بخش پولی: بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی.....	۲۲۱
جدول ۳-۱۵- بخش پولی: خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی.....	۲۲۲
جدول ۳-۱۶- عرضه اعتبارات بانکی.....	۲۲۲
جدول ۳-۱۷- سرعت گردش درآمدی پول.....	۲۲۳
جدول ۳-۱۸- شاخص‌های قیمت ضمنی تولید، مصرف‌کننده و هم‌مرد انتظار.....	۲۲۴
جدول ۳-۱۹- شاخص قیمت واردات و صادرات.....	۲۲۴
جدول ۳-۲۰- نرخ ارز اسمی بازار آزاد.....	۲۲۵
جدول ۳-۲۱- شاخص قیمت دارایی‌ها (مسکن و سهام).....	۲۲۶
جدول ۳-۲۲- بخش انرژی.....	۲۲۷
جدول ۳-۲۳- شاخص دستمزد.....	۲۲۸
جدول ۳-۲۴- تقاضای نیروی کار.....	۲۲۹
جدول ۳-۲۵- عرضه نیروی کار.....	۲۳۰
جدول ۳-۲۶- شاخص‌های سنجش برآزش الگو.....	۲۳۴
جدول ۵-۱- فروض جمعیتی.....	۲۵۸
جدول ۵-۲- چارچوب کلی منابع و مصارف عمومی دولت (۱۴۰۰-۱۳۹۶).....	۲۶۴
جدول ۶-۱- چارچوب کلی منابع و مصارف عمومی دولت (۱۴۰۰-۱۳۹۶) در گزینه اصلاحی.....	۲۷۹

پیشگفتار

در حوزه سیاستگذاری، اقتصاد کلان برخوردار از ابزارهای تجزیه و تحلیل به منظور شناسایی چالش‌های آتی اقتصاد ملی و همچنین انتظاری نتایج سیاست‌های مختلف کلان اقتصادی بسیار ضروری است. ادبیات نظری و تجربی اقتصاد رشد نشان می‌دهد که عملکرد رشد اقتصادی کشور بر اساس موجودی منابع تولید و بهره‌وری منابع، تحت تأثیر عوامل اقتصادی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است که دگرگونی در هریک از این حوزه‌ها می‌تواند مسیر رشد بلندمدت را تحت تأثیر قرار دهد. در این راستا وجود منابع سرمایه‌ای (چون سرمایه فیزیکی، سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، فرهنگ، سرمایه طبیعی و جغرافیایی)، موجودی فناوری و آموزش (شامل نوآوری در دانش و فناوری، توانمندسازی و اشاعه فناوری)، سیاست‌های باثبات اقتصاد کلان (شامل سیاست‌های مالی، پولی و ارزی و تجاری)، عوامل اجتماعی (چون تحولات ساختار جمعیت و توسعه آموزش عالی)، کیفیت عوامل نهادی (چون حکمرانی، نهادهای اقتصادی، و سیاسی، وضعیت قوانین و مقررات، بازارهای مالی، نظام حقوقی و قضایی، سازمان سیاسی و اجرایی بخش عمومی، جامعه مدنی، بخش خصوصی و درجه رقابت بازارها)، برون‌گرایی اقتصادی (شامل توسعه و تنوع بخشش، تجارت، مشارکت در تولید و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی از طریق دیپلماتیک اقتصادی پایدار) و همچنین عوامل موجد ثبات و امنیت سیاسی، دارای نقش هستند. تحقق رشد اقتصادی پایدار و مستمر کشور در گرو مدیریت علمی و عقلانی تحولات همه عوامل مذکور در یک نگرش یکپارچه و قاعده‌مند است.

کتاب حاضر در نظر دارد تا براساس طراحی و برآورد یک الگوی اقتصادسنجی کلان برای اقتصاد ایران، و بر پایه فروضی منطقی از شرایط داخلی، تحولات بین‌المللی و با تبیین چالش‌های آتی اقتصاد کشور به پیش‌بینی روند متغیرهای مهم اقتصاد کلان برای یک دوره پنج‌ساله بپردازد. لزوم استفاده از الگوسازی در آینده‌نگری اقتصاد ایران آن است که بررسی آثار دقیق سیاست‌های اقتصاد کلان مبتنی بر فروض و ابزارهای ساده ذهنی امکان‌پذیر نیست. اولاً، تبیین اثر هر سیاست نیازمند بهره‌جستن از ادبیات نظری و تجربی اقتصاد

کلان است که امکان بررسی علمی شواهد رفتاری را در سطح کلان فراهم می‌آورد. ثانیاً، باید تعاملات بین همه متغیرهای مرتبط در یک ارتباط منطقی باهم در نظر گرفته شود. ثالثاً، توجه به بویایی آثار سیاست‌ها در طی زمان بسیار مهم است زیرا اگرچه یک سیاست در کوتاه‌مدت ممکن است اثربخش بوده و اثربخشی آن نیز برای اذهان غیرعلمی مشخص باشد ولی در بلندمدت به علت کارکرد و تعامل پیچیده متغیرهای کلان، امکان بی‌تأثیری سیاست و حتی تبعات منفی آن بر مسیر توسعه وجود دارد.

اقتصاد ایران پس از گذران یک دهه دوران وفور نفتی، از سال ۹۱ به بعد وارد مرحله جدیدی شد که مشخصه اساسی آن تشدید تحریم‌های نفتی، تجاری و مالی بود. به دلیل ابعاد مختلف مشکلات اقتصادی و به تبع آن ابعاد گسترده اصلاحات مورد نیاز، داشتن درکی از چگونگی رفتار متغیرهای کلان اقتصادی تحت گزینه‌های مختلف راه‌ت‌بالایی برخوردار است. در گزینه پایه پژوهش حاضر، که ادامه وضع موجود در سیاست‌گذاری اقتصاد کلان ایران را نشان می‌دهد، با در نظر گرفتن فروضی در مورد متغیرهای برون‌زا، رفتار آتی متغیرهایی چون درآمد، رشد، یک‌کاری و وضعیت بودجه دولت برآورد شده‌اند. در گزینه اصلاحی نیز رفتار این متغیرها، با در نظر گرفتن اصلاحات اقتصادی با دو هدف ارتقای درون‌زایی و توسعه برون‌گرایی اقتصاد ایران، بررسی شده است. نکته مهم آن، که ۱۰ رچه تحولات اقتصادی سال ۱۳۹۷، به دلیل زمان تدوین کتاب حاضر، منظور نشده است با این حال تحلیل سازوکارهای روند بلندمدت رشد اقتصاد ایران در این پژوهش حاوی یافته‌های مهمی است. آغاز تحریم‌های مجدد نفتی و بانکی از سال ۹۷ و آثار آن بر کاهش درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت همراه با افزایش هزینه مبادلاتی مالی و تجاری، چرخه رکودی اقتصاد ایران را، که از سال ۹۱ آغاز شده است، تعمیق خواهد داشت. بنابراین شرایط کنونی اقتصاد کشور خود بهترین دلیل برای آغاز اصلاحات اقتصادی در چارچوب عزم و اراده ملی است.

در پژوهش حاضر، گزینه پایه شرایطی از اقتصاد ایران را ترسیم می‌کند که در آن میزان تولید و صادرات نفت مشمول تحریم نیست. با این حال نتایج این گزینه در دو حالت، برقراری تحریم‌های تجاری و مالی و عدم برقراری آن، مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج الگوی پژوهش نشان می‌دهد که میانگین سالانه رشد اقتصادی در یک دوره پنج‌ساله، در شرایط قیمت نفت ۵۰ تا ۶۰ دلار و حتی با فرض عدم تحریم‌های مالی و تجاری، حدود ۳ درصد برآورد می‌شود. تلاوم چنین شرایطی نشان‌دهنده یکی از واقعیت‌های مهم و هشداردهنده اقتصاد ایران است که در آن رشد بالقوه تولید کشور، به ارقام پایین‌تری انتقال یافته است. انتقال مسیر تولید یکنواخت و بلندمدت به سمت پایین، که نتیجه تلاوم ناکارایی اقتصادی و استمرار شکاف تولید

منفی است، نشان از کاهش تدریجی ظرفیت‌های مؤثر انسانی، فیزیکی، مالی و طبیعی کشور دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد که اجرای سیاست‌های رفع‌کننده عوامل مخرب رشد اقتصادی، و یا به تعبیری افزایش درون‌زایی اقتصاد ایران، شامل تغییر سازوکار مدیریت درآمدهای نفتی، اصلاح سیاست‌های پولی، اعتباری، ارزی، مالی و بازار انرژی، وضعیت باثباتی را برای سال‌های آینده، با رشد اقتصادی در دامنه ۵ درصد ایجاد می‌کند. نکته مهم آن که با توجه به افت قدرت خرید خانوارها و عدم اشتغال‌زایی مناسب طی یک دهه گذشته، حتی رشد ۵ درصد نیز برای سال‌های آینده رشد پایینی بوده و نمی‌تواند رفع‌کننده مشکلات متعدد اقتصاد ایران، به بره نرخ بیکاری بالا، باشد. نتایج الگوی کلان‌سنجی اقتصاد ایران نشان می‌دهد که مجموعه سیاست‌های اصلاح اقتصاد کلان به‌همراه افزایش برون‌گرایی و توسعه بخش خصوصی (شامل بهبود محیط کسب‌وکار و اصلاح نظام بنگاه‌داری) می‌تواند شرایطی را فراهم کند که دستیابی به رشد پایداری در محدوده ۸ درصد قابل حصول باشد. نتایج این الگو الزاماتی را از نظر تعیین میزان سرمایه‌گذاری و افزایش صادرات، در شرایط بهبود بهره‌وری و محیط کسب‌وکار، تعیین می‌کند که به عنوان مکمل سیاست‌های ثبات اقتصاد کلان، می‌تواند منجر به تقویت رشد اقتصادی ایران شده و هدف رشد بالا را محقق سازد.

اولین الزام مهم اجرای موفق اصلاحات اقتصادی ایران در آینده، توجه به مدیریت علمی اقتصاد کشور به‌جای مدیریت ذهنی و شهودی است. نمی‌توان به دانش اقتصاد اعتنا بود زیرا این دانش به شناخت پویایی و تعامل سازوکارها و تبیین رفتارهای اقتصادی در سطح زیر و کدن کمک می‌کند. جریان‌هایی در کشور از ابتدا منکر توانایی ابزارهای تحلیلی دانش اقتصاد شدند. باید پرسید که این توجهی کدام معضل اقتصادی را حل نمود؟ برای اذهان ساده شاید باور این موضوع هم سخت و هم عجیب باشد که چرا کشور در چهل سال گذشته همیشه با تورم مواجه بوده در حالی که در بسیاری از کشورها، اگر مسئله، به نام تورم وجود ندارد. تورم یک پدیده اقتصادی است، دلیل اقتصادی دارد و راه‌حل اقتصادی می‌طلبد. برای مبارزه با تورم در اقتصاد ایران هر سیاستی که به نظر می‌رسید اجرا شد، به‌جز اجرای چارچوب پولی معطوف به کنترل تورم، که دانش اقتصاد پیشنهاد می‌کند. روش قیمت‌گذاری دستوری برای کالاها و مختلف به عنوان شیوه مسلط و مستمر، جزئی از ادبیات دائمی اقتصاد ایران درآمد به طوری که به جای یک نظام تأمین اجتماعی مؤثر و کارا، عملاً دولت‌ها کمک به مصرف‌کنندگان، بهبود توزیع درآمد و عدالت اجتماعی را به این سیاست گره زدند. مطابق شواهد آماری قیمت‌گذاری دستوری نه تنها منجر به کنترل تورم نشد بلکه مدام بر تورر ریشه تورم، که مازاد پول است، دمیده شد. نه تنها توزیع درآمد و عدالت

اجتماعی بهبود نیافت بلکه اختلال در قیمت‌های نسبی از عوامل انحراف در تخصیص منابع و تصمیمات غیربهرینه تولید، سرمایه‌گذاری، مصرف، پس‌انداز و تجارت در سطح کلان گردید. تأسف آن که با وجود نتایج مطالعات تجربی در مورد کشورهای مختلف و از جمله ایران، رابطه کوتاه‌مدت و بلندمدت پول و تورم در نزد سیاستمداران به‌درستی شناخته نشده است. اثر مازاد عرضه پول بر قیمت‌ها بستگی به شرایط ادوار تجاری و نحوه انتظارات مردم دارد. در سال‌های ۹۲ تا ۹۶ اگر چه حجم نقدینگی به شدت افزایش یافت ولی شرایط رکود اقتصادی و خوش‌بینی فضای سیاسی کشور، باعث کاهش انتظارات تورمی گردید. کاهش نرخ بازدهی فعالیت‌ها و تورم مورد انتظار، به کاهش سرعت گردش درآمدی پول منجر شد که نشانه آن ضعیف شدن رابطه نقدینگی و تورم و افزایش تقاضای پول در کوتاه‌مدت است. سازوکار فوق کاهش تورم تا رفاقم ۱ درصد و ثبات بازار ارز را به‌همراه داشت. ثبات قیمتی این دوران را به پای اجرای سیاست‌های بانک مرکزی نباید نوشت. اگرچه بانک مرکزی در چارچوب اختیارات و ابزارهای خود، برای انضباط بازار پولی تلاش کرد ولی سیاست پولی معطوف به کنترل تورم انجام نگرفت. همین مکانیزم در دوران دولت دهم، و در شرایط رکود، درآمدهای نفتی نیز اتفاق افتاد زیرا درآمدهای ارزی بالا همراه با تقویت مصنوعی نرخ ارز حقیقی موجب افزایش شدید واردات، و کاهش تورم مورد انتظار و نرخ بازدهی تولیدات داخلی شد. در شرایط کاهش سرعت گردش درآمدی پول (افزایش تقاضای پول)، سیاستمداران معمولاً بدون واهمه از تورم، و صرفاً با نگرش‌های سیاسی و به امید ایجاد تولید و اشتغال، به افزایش عرضه پول اقدام می‌کنند. حال سؤال این است که این نوع معیار چگونه خود را اصلاح می‌کند؟ تغییر در انتظارات مردم از شرایط آتی کشور و ایجاد انتظارات تورمی، دلیل خروج آمریکا از برجام، حتی بدون تغییر در متغیرهای بنیادی اقتصادی، منجر به افزایش سرعت گردش درآمدی پول شده و رابطه پول و تورم را تقویت و تقاضای پول را کاهش می‌دهد. اگرچه این وضعیت اثر تعدیلگری خود را در بازار محصول نشان می‌دهد ولی در کوتاه‌مدت وضعیت بازارهای مالی، چون بازار ارز، را دچار بی‌ثباتی شدید می‌کند. به عبارت دیگر آثار واقعی مازاد عرضه پول خود را در قیمت‌های بازارهای مختلف نمایان می‌سازد. نقش انتظارات از آینده اقتصاد در تصمیمات جاری عاملان اقتصادی از مباحث مهم اقتصاد کلان است که به ویژه از دهه ۸۰ میلادی به بعد به طور کاربردی وارد تحلیل‌های اقتصاد کلان شده است. با مطرح شدن بحث انتظارات، مسئله اثربخشی سیاست‌گذاری دولت نیز به طور جدی به چالش کشیده شده است. با منظور کردن نقش انتظارات، دولت تنها بازیگر عرضه اقتصاد نیست بلکه به

ازای هر سیاستی با عکس‌العملی از سوی عاملان اقتصادی روبروست. در چنین شرایطی اعتبار سیاست دولت، در راستای ثبات‌سازی بازارها، بسیار تعیین‌کننده است. در غیر این صورت ذهنیات مردم بر اساس هر مجموعه‌ای از اطلاعات نسبت به آینده، مبنای تصمیمات جاری اقتصادی می‌شود که ممکن است با هدف ثبات‌سازی دولت سازگار نباشد. در بحران ارزی سال ۹۷ نیز سیاست‌گذاران بدون توجه به نقش کلیدی عامل انتظارات، با مشاهده روند فزاینده نرخ ارز دچار حیرت شدند و با قطعیت نرخ دلار ۴۲۰ تومانی را به عنوان نرخ رسمی اعلام و بر آن اصرار کردند و طولی نکشید که نرخ‌های دوم، سوم، رز نیز ایجاد و تجربه ناکارآمد نظام نرخ ارز چندگانه دهه ۷۰ مجدداً تکرار شد. شرایط کنونی حاصل سیاست‌های پولی شدید انبساطی همراه با سرکوب نرخ ارز، در فضای نااطمینانی کسب‌وکار ناشی از اشتغال، سیاست‌گذاری داخلی و تحریم‌های خارجی است.

دومین الزام مهم برای بررسی وضعیت و سیاست‌آميز اصلاحات اقتصادی، توجه به اقتصاد سیاسی رشد است. باید به این سؤال کلیدی پاسخ دهیم که چرا در اقتصاد ایران، سیاست‌های تحقق یافته اغلب متفاوت از سیاست‌های بهینه است؟ سیاست‌های بهینه سیاست‌هایی است که تابعی از محدودیت‌های فنی و اطلاعاتی بوده و محدودیت‌های سیاسی در آن نقشی ندارند. محدودیت‌های سیاسی محدودیت‌هایی هستند که در مواجهه با تضاد منافع و نیاز به انتخاب‌های جمعی به وجود می‌آیند. باید توجه داشت که آن چه محور اقتصاد سیاسی است و خود تضاد و ناهمگنی منافع است که موجب ایجاد محدودیت‌های سیاسی برای حل و فصل این تضادها می‌شود. طبیعی است هرچه دامنه ناهمگنی منافع وسیع‌تر باشد، دامنه محدودیت‌های سیاسی نیز گسترش می‌یابد. به نوری که در عمل یا سیاستی اتخاذ نمی‌شود و یا سیاست‌های تحقق یافته اثربخشی خود را از دست می‌دهند. در نظام تصمیم‌گیری موجود هیچ سازوکاری برای ایجاد توازن بهینه بین اهداف سیاسی و اقتصادی - اجتماعی کشور وجود ندارد. به دلیل وابستگی درونی اقتصاد و سیاست، نمی‌توان این دو عرصه را مستقل از هم هدفگذاری نمود. رشد اقتصادی پایین و آسیب‌پذیر ایران، علیرغم ظرفیت‌های سرمایه‌ای بی‌بدلیل کشور، برآیند شیوه حکمرانی با رویکرد سلطه سیاست بر اقتصاد است. علاوه بر ناکارایی سیاست‌های داخلی، سهم تحریم‌های خارجی نیز بر عملکرد اقتصادی کشور تعیین‌کننده بوده و بی‌اعتنایی به آن منصفانه نیست. باید شناخت صحیحی از داده‌های اقتصادی چرخه رکود ایران از سال ۹۶ به بعد، و آثار آن به ویژه بر تولید، اشتغال، تورم، فقر و ورشکستگی بنگاه‌ها داشت.